

Олег Ворошилов,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

КООПЕРАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовується теза, що в сучасних умовах кооперація в роботі бібліотек є одним з основних напрямів підвищення ефективності їхньої діяльності. Висвітлюється як світовий, так і вітчизняний досвід функціонування коопераційних об'єднань бібліотечних закладів, аналізуються основні напрями роботи в цій галузі та їхні організаційні форми.

Ключові слова: асоціації бібліотек, бібліотечна кооперація, бібліотечний консорціум, інтеграція інформаційних ресурсів, корпоративна діяльність бібліотек.

Для сучасного суспільства інформація є необхідною умовою будь-якої діяльності, вона стає найважливішим стратегічним ресурсом. Зростання обсягів інформації викликає необхідність якісного її перетворення й супроводжується значними змінами в усіх сферах людської діяльності, зокрема в бібліотечній.

Інформатизація надає додаткові можливості бібліотечним установам та істотно трансформує традиційні бібліотечні процеси. Бібліотеки як невід'ємна частина розвитку культури, науки й освіти нині перетворюються з книгосховищ на сучасні інформаційні центри. Сьогодні майбутні бібліотеки фахівці пов'язують не так із володінням фондом, як із введенням його в обіг, виробленням і поширенням інформації.

Водночас кожна окрема бібліотека, навіть крупна наукова, не володіє фондом, здатним задовольнити всі інформаційні потреби своїх користувачів (крім іншого, бібліотечні ресурси, як правило, розподілені за галузевими й територіальними принципами). Тому виникає завдання інтеграції бібліотечними установами глобальних інформаційних ресурсів загалом і розподілених бібліотечних ресурсів зокрема.

Якщо проаналізувати еволюцію співробітництва бібліотек, то можна сказати, що сьогодні жодна з них не може функціонувати ізольовано. Бібліотеки можуть ефективно виконувати свої функції тільки на основі кооперації, а інтенсивний розвиток технологій останніх років дає можливість кооперації ресурсів та обслуговування в небачених масштабах. Вона

може здійснюватися, зокрема, за такими напрямками: розвиток фондів; збереження документних ресурсів; надання доступу до документних ресурсів; бібліографічне обслуговування; корпоративна каталогізація тощо [1, с. 4].

Лише об'єднавшись, бібліотеки отримують можливість обміну бібліографічними й повнотекстовими БД, що ліквідує прогалини в комплектуванні, які виникли з причин недостатнього фінансування. Крім того, зникне дублювання в бібліотечно-бібліографічній діяльності, надмірність у комплектуванні фондів, буде економитися час на пошук видання в тій чи іншій бібліотеці [2, с. 172].

Чи не найперспективнішим шляхом вирішення цього питання є корпоративна (часто використовується також термін «кооперативна») діяльність бібліотек. Бібліотечною корпорацією (кооперацією) зазвичай називають об'єднання декількох бібліотек для реалізації спільних цілей і завдань, насамперед пов'язаних зі створенням і комплексним використанням інформаційних ресурсів. Функціонування бібліотек у рамках корпорацій передбачає наявність тісних професійних зв'язків між учасниками, обов'язкове виконання єдиних правил і норм, узгодження рішень та дій, направлених на кінцевий результат [3, с. 92].

Накопичений досвід щодо створення, розвитку корпоративних проєктів і практики побудови взаємодії бібліотек на сучасному етапі найповніше представлений у працях таких зарубіжних і вітчизняних бібліотекознавців, як Я. Шрайберг, Ф. Воройський, Н. Соколова, О. Ліндемман, І. Давидова, Т. Ярошенко та ін.

Метою цієї публікації є обґрунтування тези про те, що в сучасних умовах бібліотеки можуть ефективно виконувати свої функції тільки на основі кооперації, висвітливши при цьому як світовий, так і вітчизняний досвід функціонування коопераційних об'єднань бібліотечних установ.

Основними цілями кооперативної співпраці бібліотечних закладів, на переконання фахівців, є:

- спільне створення бібліографічних описів документів і поповнення різноманітних баз даних (БД);
- сприяння якісному інформаційному забезпеченню користувачів бібліотек;
- модернізація керування бібліотечними ресурсами при опрацюванні документів;
- оперативне використання інформаційних ресурсів віддалених бібліотек через Інтернет.

У цілому, ідеться про збільшення обсягу відповідного бібліотечного обслуговування шляхом взаємної доступності інформаційних ресурсів.

Можна також зазначити, що кооперація на основі спільного використання документних фондів, крім іншого, сприяє економії витрат на комплектування й зберігання. Так, якщо певне видання є в одній бібліотеці, то інші учасники об'єднання можуть не підписуватися на нові й списати частину наявних примірників цього видання. В умовах скорочення ресурсного забезпечення процесів комплектування й зберігання фондів використання цього напряму кооперації сприяє збереженню рівня якості бібліотечно-інформаційних послуг за параметром відповідності складу первинних інформаційних ресурсів інформаційним запитам користувача. Якщо ж обсяг ресурсного забезпечення стійкий або збільшується, то рівень вказаного параметра може зростати за умови, що бібліотеки направлятимуть зекономлені кошти на розширення асортименту видань.

Цей напрям кооперації в бібліотечній галузі прийняв такі організаційні форми:

- міжбібліотечний абонемент (МБА);
- об'єднання на основі спеціалізації фондів за частотою їх використання, що припускає створення та спільну експлуатацію репозитарних сховищ;
- об'єднання бібліотек на основі спеціалізації фондів за тематичним або галузевим критерієм (розподілена бібліотека) [4, с. 51].

Найбільший розвиток в останнє десятиліття отримав напрям, що має своєю метою створення та спільне використання корпоративних бібліографічних інформаційних ресурсів – зведених каталогів. Ця мета ставиться як основна всіма відомими корпораціями й колективними проектами бібліотек. Зведений каталог стає засобом інформування користувачів кожної бібліотеки про видання, наявні у фондах інших учасників об'єднання; стійка динаміка підвищення цін на видання (як на книги, так і на періодіку) протягом декількох років стала причиною скорочення комплектування сучасними дорогими виданнями, тому бібліотеки-учасниці намагаються надати читачеві можливість знайти книгу в будь-якій бібліотеці, якщо її немає за місцем звернення.

Також слід зазначити, що процес зміни друковано-документної технології на файлову відкриває нові можливості більш якісного й менш працездатного обслуговування користувачів, спричиняє комплекс проблем, які через обмеженість коштів і обсягів обслуговування не можуть бути розв'язані окремою бібліотекою. Тільки створення в межах бібліотечної

системи кооперативних об'єднань здатне, на наш погляд, забезпечити повноцінне й продуктивне використання файлової технології. При цьому для розв'язання кожної конкретної проблеми може бути застосована особлива форма кооперації.

Так, кооперація на основі спільного створення та використання повнотекстових файлових інформаційних ресурсів є способом розв'язання проблем недостатності представлених на ринку цифрових текстових інформаційних ресурсів для поточного комплектування бібліотеки та необхідності оцифровки частини придбаних друкованих видань. Її ідея полягає в централізованому придбанні творів у єдиному примірнику, формуванні за їхньою допомогою однієї великої повнотекстової бази даних і комплектуванні абсолютно ідентичними копіями необмеженої кількості бібліотек. При цьому загальні витрати розподіляться між усіма бібліотеками – учасницями об'єднання, а навантаження на фінансові ресурси буде зведено до мінімуму. Для реалізації механізму кооперованого формування інформаційних ресурсів бібліотеками на сьогодні є всі базові умови.

Фахівці зазначають, що найбільш повна інтеграція фондів і, відповідно, найбільший позитивний ефект досягаються при кооперації у формі розподіленої бібліотеки. Зіставлення позитивного ефекту, вираженого в економії витрат за рахунок списання зайвих дублетних екземплярів, виключення дублювання при комплектуванні й негативного економічного ефекту, вираженого у витратах на реорганізацію, визначає ефективність такої форми кооперації. Якщо зекономлені за рахунок скорочення дублювання кошти будуть спрямовані на розширення номенклатури видань у кожній спеціалізованій бібліотеці, то це неминуче приведе до підвищення рівня відповідності складу первинних інформаційних ресурсів інформаційним запитам користувачів [4, с. 62–65, 81].

Слід зазначити, що кооперування в діяльності бібліотечних установ – не самоціль, а природна необхідність, без якої повноцінний розвиток бібліотек не є можливим.

Процес кооперування здійснюється, як правило, не за вказівкою центру, а з ініціативи безпосередньо бібліотек. Він може охоплювати окремі регіони країни й носити міжрегіональний характер, а може охоплювати і всю країну та навіть виходити за межі державних кордонів. Так, активно здійснюється кооперування на загальноєвропейському рівні. Ця ініціатива виходить від Європейської ліги дослідних бібліотек, що об'єднує понад 200 національних, університетських, бібліотек ВНЗ і найбільших бібліотек. У результаті реальністю стали обмін

бібліографічними та документальними відомостями між бібліотеками, практично здійснюється необмежений доступ до бібліотек і їхніх фондів тощо.

Аналогічні процеси відбуваються і в Україні.

Водночас слід зазначити, що вітчизняні професійні об'єднання істотно відрізняються від бібліотечних об'єднань західних країн, які мають вікову історію, відповідну матеріально-технічну базу, визнання суспільства та високий професіоналізм. Так, наприклад, Американська бібліотечна асоціація (ALA), створена у 1876 р., – світовий лідер у галузі розвитку, рекламування й удосконалення бібліотечних та інформаційних служб, бібліотечної професії. Вона визначає сучасну бібліотечну політику в країні.

Українські бібліотекарі сьогодні детально вивчають зарубіжний досвід, аналізують та оцінюють бібліотечні проекти, репрезентують свої документні колекції на міжнародному рівні, налагоджують професійні контакти зі світовим бібліотечним товариством.

Водночас з послабленням субординаційних обмежень вітчизняні бібліотеки всіх типів, рангів, масштабів зуміли встановити широкі й різноманітні міжнародні зв'язки, вступити в міжнародні вузькоспеціальні асоціації (як, наприклад, Міжнародна асоціація морських бібліотек) та отримати від них дійову допомогу в задоволенні інформаційних запитів своїх користувачів.

В Україні діють Міжнародна асоціація користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій (ЕБШТ) та Міжнародний бібліотечний, інформаційний й аналітичний центр. Під егідою Асоціації ЕБНІТ в Українській державі реалізується ряд корпоративних проектів тощо.

Також дедалі більшого розвитку набувають об'єднання бібліотек, які мають назву корпоративних бібліотечних мереж. Побудова корпоративної інформаційної мережі може здійснюватися на основі розподіленого збереження ресурсів і доступу до них з використанням єдиних протоколів обміну, а також централізованого збереження, що передбачає збір і розміщення ресурсів на одному із серверів корпорації.

Загалом світовий досвід визначив тенденції розвитку бібліотек: від ізольованості – до кооперації, від кооперації – до консорціумів. Більше того, досить часто бібліотеки одночасно є членами декількох консорціумів. Консорціуми – добровільні неприбуткові об'єднання бібліотек для спільного створення, використання, збереження та розповсюдження електронних інформаційних ресурсів.

З'явившись у 60-х роках минулого століття, передусім у США та Західній Європі, консорціуми були покликані забезпечити спільне використання інтегрованих бібліотечних систем, кооперативний розвиток колекцій, придбання й використання електронних ресурсів (електронних журналів, баз даних тощо) та підвищення кваліфікації персоналу. Особливого поширення консорціуми набули з кінця 1980-х років з огляду на впровадження новітніх інформаційних технологій і необхідність кооперації в цілому, мінімізації зусиль кожної окремо взятої бібліотеки.

Наразі у світі працюють такі великі консорціуми, як Консорціум університетських дослідних бібліотек Великої Британії (Consortium of University Research Libraries, CURL, <http://www.curl.ac.uk>), Консорціум дослідних бібліотек Вашингтона (Washington Research Library Consortium, <http://www.wrlc.org>), Консорціум академічних бібліотек Швейцарії (Consortium of Swiss Academic Libraries, <http://lib.consortium.ch>), Естонський бібліотечний мережевий консорціум NET, <http://www.elnet.ee>), Вірменський консорціум бібліотек (ELCA, www.elca.am), Болгарський інформаційний консорціум (www.bic.bg) та ін. [5, с. 51].

В Україні впровадженням корпоративних проєктів займаються національні та державні бібліотеки, зокрема Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського в рамках організації та формування електронних інформаційних ресурсів бере участь у декількох корпоративних проєктах.

Одним з них є проєкт створення національної системи реферування української наукової літератури, який було започатковано 1998 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського. У рамках проєкту здійснюється формування загальнодержавної реферативної бази даних і видання галузевих серій Українського реферативного журналу. Цей проєкт здійснюється у співробітництві з Національною науковою медичною бібліотекою України та бібліотекою Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Серед корпоративних проєктів НБУВ слід також назвати створення загальноакадемічного порталу наукової періодики. Проєкт започатковано згідно з Постановою президії Національної академії наук України від 05.04.2006 р. № 96 «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень». Місія проєкту – активізація науково-інформаційної діяльності в Україні як різновиду наукової праці; мета – концентроване представлення відомостей про новітні результати

теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України; практична спрямованість – зміцнення інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності та супроводження процесу суспільних реформ у державі; основний напрям розвитку – включення інформаційних ресурсів порталу в міжнародну систему наукових електронних комунікацій [6, с. 11].

Особливістю ж розвитку українських бібліотечних корпоративних об'єднань можна назвати регіональну взаємодію бібліотечних установ різних типів і форм власності в регіонах. Наприклад, у Харкові під керівництвом ХДНБ ім. В. Г. Короленка та Асоціації сучасних інформаційних бібліотечних технологій (АСІБТ) об'єдналися 18 бібліотек для спільного створення зведеного електронного каталогу періодичних видань, що надходять до цих установ [7, с. 21–25].

Крім того, 2004 р. на Рівненщині розпочато роботу зі створення власної моделі корпоративної каталогізації – регіональної корпоративної бібліотечної інформаційної системи (РКБІС). Головні завдання, які ставляться перед корпоративним об'єднанням, – упровадження системи організаційної, технічної та технологічної взаємодії бібліотек-учасниць; створення інформаційної мережі бібліотек регіону, формування кожною бібліотекою-учасницею локальних електронних каталогів на базі АБІС ІРБІС; забезпечення корпоративної обробки періодичних видань з метою уникнення дублювання процесів їх обробки; зменшення витрат на кадрові ресурси й технічні засоби; створення зведеного електронного каталогу (ЕК) і забезпечення доступу до нього через мережу Інтернет [8, с. 2–4].

Цікавим є досвід у цій галузі бібліотеки Харківського національного університету внутрішніх справ, Центрального українського кооперативного каталогу (ЦУКК), що реалізується з ініціативи Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та Асоціації сучасних інформаційних бібліотечних технологій (АСІБТ), Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки, корпоративної медичних бібліотек, Корпоративної мережі бібліотек Маріуполя тощо.

У цілому ж досвід спільної роботи українських бібліотек різних регіонів наочно показує високу результативність і перспективність корпоративного підходу до вирішення питань взаємодії бібліотек різного рівня та створення ними єдиного регіонального інформаційного простору.

Водночас слід зауважити, що українські бібліотеки в питаннях кооперації розвиваються ще досить повільно. Така організація діяльності бібліотечних установ зумовлена тим, що вони – особливо це стосується бібліо-

тек наукових установ і вищих навчальних закладів України – не завжди мають необхідний потенціал для створення корпоративних об'єднань: автоматизовані робочі місця, наявність комп'ютерної та копіювальної техніки, доступу до Інтернету, високий рівень кадрового забезпечення.

Загалом же саме кооперація бібліотек дає змогу здійснити принцип, вироблений міжнародним бібліотечним співтовариством, – «доступ до фондів, замість володіння». Крім того, як демонструє світова практика, кооперація дає можливість істотно збільшити спектр доступної інформації з одночасним зниженням власних витрат кожного учасника об'єднання або угоди, зекономити час на науково-технічну обробку документів, уникнути дублювання, покращити оперативність і якість обслуговування користувачів тощо.

Подальша кооперація бібліотек повинна стати важливим стратегічним напрямом розвитку національних інформаційних ресурсів, що сприятиме створенню єдиного інформаційного простору України та подальшій її інтеграції у світове інформаційне співтовариство.

Література

1. *Вилегжаніна Т.* Кооперація бібліотек: проблеми і переваги / Т. Вилегжаніна // *Бібл. планета.* – 2006. – № 1. – С. 4.
2. *Чернявська Л.* Кооперація інформаційних ресурсів бібліотечних закладів як фактор удосконалення інформатизації суспільства / Л. Чернявська // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2007. – Вип. 19. – С. 172.
3. *Самчук Л.* Кооперативна взаємодія освітянських бібліотек України: шляхи становлення / Л. Самчук // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 92.
4. *Басамыгина И. Н.* Кооперация библиотек / И. Н. Басамыгина, А. А. Трофименко. – Москва : Либерия-Библинформ, 2007. – 96 с.
5. *Половинчак Ю.* Бібліотечні консорціуми – перспектива ХХІ ст.: світовий досвід та вітчизняні реалії / Ю. Половинчак // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 51–61.
6. *Корнілова Є.* Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Є. Корнілова // *Бібл. вісн.* – 2007. – № 4. – С. 7–12.
7. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Г. В. Шемаєва // *Бібл. планета.* – 2006. – № 4. – С. 21–25.

8. Щербак Р. Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система / Р. Щербак // Бібл. форум України. – 2007. – № 2. – С. 2–4.

References

1. Vylehzhaniina, T. (2006). Kooperatsiia bibliotek: problemy i perevahy [Libraries cooperation: challenges and benefits]. *Bibliotechna Planeta – Library planet*, 1, 4 [in Ukrainian].
2. Cherniavska, L. (2007). Kooperatsiia informatsiinykh resursiv biblioteknykh zakladiv yak faktor udoskonalennia informatyzatsii suspilstva [Cooperation information resources library institutions as a factor of development of Informatization of society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 19, 172. Kyiv [in Ukrainian].
3. Samchuk, L. (2011). Kooperativna vzaiemodiia osvitiianskykh bibliotek Ukrainy: shliakhy stanovlennia [Cooperative interaction of educational libraries in Ukraine: ways of formation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 31, 92. Kyiv [in Ukrainian].
4. Basamygina, I. N., Trofimenko, A. A. (2007). Kooperatsiia bibliotek [The library Corporation]. Moscow: Libereia-Bibinform [in Russian].
5. Polovynchak, Iu. (2011). Bibliotekni konsortsiumy – perspektyva XXI stolittia: svitovyi dosvid ta vitchyzniani realii [Library consortia – the prospect of the XXI century: international experience and Russian realities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 30, 51. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kornilova, Ie. (2007). Korporativni tekhnolohii u naukovykh bibliotekakh [Electronic resources of libraries in the information support of science: status and prospects]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, 4, 11 [in Ukrainian].
7. Shemaieva, H. V. (2006). Elektronni resursy bibliotek Ukrainy v informatsijnomu zabezpechenni nauky: stan ta perspektyvy rozvytku [Electronic resources of libraries in the information support of science: status and prospects]. *Bibliotechna planeta – Library planet*, 4, 21–25 [in Ukrainian].
8. Shcherbak, R. (2007). Rehionalna korporativna bibliotekna informat-siina systema [Regional corporate library information system]. *Biblioteknyi forum Ukrainy – Library forum of Ukraine*, 2, 2–4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.06.2015.

Oleg Voroshilov

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Cooperation Library Facilities as a Means of Optimize their Activities

In this article it is justified the thesis about the cooperation in activities of libraries in modern conditions which is one of the main directions of efficiency rise, it is proved that only cooperating of libraries allows to put through the principle made by international library community – «access to the funds instead of ownership».

Emphasizes natural necessity of library cooperation without which a full development of libraries is impossible now. It is determined the main objectives of cooperative collaboration of libraries, aimed at increase library service users by mutual accessibility of information resources. It is speaking about home and world experience of cooperative associations of libraries functioning. It is provided specific examples proving that national professional associations not the same as associations in western countries. It is also analyzed the main areas of work in this field and their organizational forms.

Keywords: Association of libraries, library cooperation, library consortium, integration of information resources, and corporate libraries.

Олег Ворошилов

Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Кооперация библиотечных учреждений как средство оптимизации их деятельности

В статье обосновывается тезис, что в современных условиях кооперация в работе библиотек является одним из основных направлений повышения эффективности их деятельности, доказывается, что именно кооперирование библиотек позволяет осуществить принцип, выработанный международным библиотечным сообществом, – «доступ к фондам, вместо владения».

Подчеркивается, что кооперирование в деятельности библиотечных учреждений – не самоцель, а естественная необходимость, без которой полноценное развитие библиотек в настоящее время невозможно. Определяются основные цели кооперативного сотрудничества библиотечных учреждений, направленные на увеличение объема библиотечного обслуживания пользователей путем взаимной доступности информационных ресурсов.

Освещается как мировой, так и отечественный опыт функционирования кооперационных объединений библиотечных учреждений. При этом приводятся конкретные примеры, которые свидетельствуют, что отечественные профессиональные объединения существенно отличаются от библиотечных объединений западных стран. Также анализируются основные направления работы библиотечных учреждений в данной области и их организационные формы.

Ключевые слова: ассоциации библиотек, библиотечная кооперация, библиотечный консорциум, интеграция информационных ресурсов, корпоративная деятельность библиотек.